

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЦІННІСНО-ПОТРЕБОВОЇ СФЕРИ СТУДЕНТІВ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ

Тетяна КОМАР

Copyright © 2003

Постановка суспільної проблеми. Світове співтовариство надає великої уваги розв'язанню проблеми інвалідності, що вже сьогодні набула загальнопланетарної значущості і продовжує загострюватися. За статистикою Всесвітньої Організації Охорони здоров'я при ООН кожний десятий мешканець Землі є інвалідом. У зв'язку з погіршенням екологічного стану багатьох країнах світу і неповноцінністю харчування, технізацією суспільного життя і зростанням травматизму, військовими конфліктами та невиправданими ризиками кількість інвалідів зростає. Все це призводить до істотної деформації суспільного життя, що загрожує тяжкими наслідками як економічного характеру, так і морального, духовного.

Фізичні дефекти, як відомо, утруднюють контакти інвалідів з довкіллям, обмежують їхню участь в актуальному соціальному житті. В інвалідів зароджується почуття неспокою, невпевненості в собі, котре спричинює утвердження комплексу неповноцінності, егоцентричних та антисоціальних психологічних настанов. У цьому зв'язку конструктивна адаптація інвалідів – одна з важливих гуманітарних та соціальних проблем, що сягає вершин державної значущості, тим більше, якщо зважити на статистичні показники чисельності й динаміки постійного зростання аналізованої категорії інвалідів.

Мета дослідження – вивчення відмінностей у психологічному змісті ціннісно-потребової сфери фізично здорових студентів і студентів з обмеженими можливостями.

Авторська ідея. Актуальність даної теми зумовлена тим, що для молодих людей, які знаходяться у віці 17–23 років, можлива вторинна соціалізація, тобто формування позитивного ставлення до суспільства і самих себе, котре покращує особистісну адаптованість, сформує у них активну життєву позицію. Порівняльний аналіз ціннісно-потребової сфери різних представників студентського загалу дав змогу встановити зони, які спричинюють дезадаптацію для студентів з особливими потребами, та провести психологічну корекцію, спрямовану на позитивну перебудову особистості. Адекватне збагачення дієвої системи потреб, мотивів і цінностей спричинює, оновлює самосвідомість студентів, їхні зв'язки із соціальним оточенням.

Сутнісний зміст. У зв'язку з відсутністю тенденцій до зниження інвалідності в Україні та необхідністю соціальної підтримки молоді з обмеженими можливостями проведено порівняльне вивчення особливостей розвитку ціннісно-потребової сфери студентів-інвалідів і студентів у нормі, а також подані результати експерименту, проведеного в тренінговому гуртку “Довіра” на

базі кафедри психології Вінницької філії Відкритого міжнародного університету розвитку людини “Україна” (ВФВМРОЛ “Україна”). Отримані кількісні дані та їх інтерпретація допоможуть психологам, соціальним працівникам, викладачам вищих закладів освіти (ВЗО) відшукати оптимальний варіант індивідуального та диференційованого підходу до навчання і виховання студентів з обмеженими фізичними можливостями.

Проведене нами протягом 2000–02 років дослідження було спрямоване на вивчення системи цінностей та потреб (духовних, соціальних, самоактуалізаційних) студентів з фізичними дефектами і без них. З цією метою був здійснений аналіз внутрішніх дисонансів особистості, які виникають у їхній навчальній діяльності, а також їх системи цінностей порівняно із вартісним кодексом фізично неушкоджених студентів. Відхилення у розвитку системи цінностей першої групи обстежуваних знаходить відображення у поведінці індивіда і визначає ставлення до нього колективу, яке здебільшого виконує функції групового контролю і є причиною, котра примушує людину змінювати свою ціннісну орієнтацію.

Аналіз психолого-педагогічної літератури з окресленої проблематики засвідчив, що психологічне вивчення ціннісно-мотиваційної сфери особистості пов’язане з особистісним ставленням суб’єкта до навколишньої дійсності і з особливостями його ситуативної орієнтації. Відтак аналізована сфера внутрішньо організована як система особистісних установок щодо існуючих у даному конкретному суспільстві матеріальних і духовних цінностей. Ціннісні орієнтації, утверджуючись у свідомості людей, стають їх керівним мотивом поведінки у повсякденній діяльності. Тому вони характеризуються відносною стійкістю, хоча, на відміну від соціальних стереотипів, більше залежать від

впливу змінних умов середовища, а їхня рухливість зумовлена мислепродукванням на рівні раціонального [13, с. 11]. До того ж ціннісні орієнтації не виникають раптово, а формуються поступово, протягом всього процесу соціалізації особистості. Система цінностей, згідно з теорією Е. Фромма, – екзистенційна потреба, або маршрутна карта, що допомагає нам орієнтуватися у цьому світі. “Без такої карти ми б були досить розгублені і не мали б можливості діяти цілеспрямовано і послідовно” [8, с. 655].

Утворення сув’язі ціннісних орієнтацій у процесі культурного розвитку людини дає змогу говорити про її особистісні риси, котрі найбільш інтенсивно формуються в юності. Водночас зміна цих орієнтацій пов’язана з уможливленням її самореалізації. На думку Є.Ф. Майорової, останню можна визначити як реалізацію суспільної сутності особистості, об’єктування її внутрішнього потенціалу [8, с. 18]. Тоді здібності не лише проявляються, а й розвиваються: збагачується інтелект, здобуваються дієві практичні знання і вміння, привласнюються соціальні норми. Нові умови проживання особи приводять до певної переоцінки цінностей. У цьому аспекті, наприклад, Є.Ф. Майорова вважає самооцінку особистості важливою умовою зміни ціннісних орієнтацій. Правильна оцінка своїх можливостей, свого місця і ролі в суспільних відносинах має вирішальне значення для вибору вектора спрямованості самореалізації [8, с. 21].

У процесі самопізнання індивід оцінює себе і ті відносини, котрими він пов’язаний з довкіллям. І якщо останні його не влаштовують, то у нього виникає потреба або змінити себе, або оточуючий світ. Звідси, власне, й походить складна природа суб’єкт-об’єктних відносин, що безпосередньо відображається у вигляді цінностей і породжує різноманітні критерії для їх класифі-

кації. Зокрема, досить широко використовується у прикладних дослідженнях метод, запропонований М. Рокичем. Він вказує на те, що загальне число значущих та мотиваційних цінностей в особистості невелике, що всім людям притаманні схожі цінності, але з різним рівнем вагомості для кожного. У зв'язку з цим учений виділяє два класи вартостей – цінності-цілі і цінності-засоби (по вісімнадцять цінностей у кожній підсистемі) [4, с. 637]. Перші (термінальні) характеризують кінцевий, очікувальний стан існування, другі (інструментальні) – концепції бажаної поведінки.

Іншою основою типології цінностей є потреби особистості, котрі здебільшого диференціюються на первинні (базові, вроджені) і вторинні (соціальні, набуті). А. П'єрон, скажімо, виділяє 20 видів фундаментальних фізіологічних і психофізіологічних потреб, які становлять підґрунтя будь-якої вмотивованої поведінки (гедоністичні, новизни, пошуку комунікацій та взаємодопомоги, конкуренції тощо) [4, с. 41]. П.В. Сімонов розділяє потреби людини на три групи – вітальні, соціальні та ідеальні, в кожній з яких присутні потреби збереження та розвитку, а в групі соціальних – ще й наявні потреби “для себе” (усвідомлені суб'єктом як права) і “для інших” (усвідомлені як “обов'язки”) [4, с. 42]. Е. Фромм вирізняє низку соціальних потреб: а) в людських зв'язках (приналежності до групи, почуття “Ми”, втеча від самотності); б) у самоствердженні (бажанні впевнитися у власній значущості, для того щоб не відчувати почуття неповноцінності, приниженості); в) у прив'язаності (теплих почуттях до живих істот і потреби у зворотних почуттях, адже в іншому випадку виникає почуття апатії і нелюбові, ненависті до життя); г) у самосвідомості (усвідомленні себе неповторною індивідуальністю); д) у системі орієнтації та об'єкті поклоніння (причетності до культури

та ідеології, пристрасному ставленні до ідеальних предметів) [12, с. 243].

Досить струнку класифікацію і систему потреб подає А. Маслоу, виділяючи фізіологічні, потреби в безпеці, у соціальних зв'язках, самоповазі та самоактуалізації. При цьому потреби нижчих рівнів він називає нуждами, а вищих – потребами зростання. На думку відомого психолога, невроз і психологічна дезадаптація як “дефіцитарний розлад” виникають унаслідок незадоволення певних фундаментальних потреб (голод, спрага, сон тощо), так само як нестача вітамінів викликає фізичну хворобу [3, с. 320]. Для збереження здоров'я важливо, щоб задовольнялися й психологічні потреби – у безпеці, в любові та почутті приналежності, у самоповазі та повазі інших. Крім того, потреба у психологічному зростанні, себто у розвитку своїх здібностей і самоактуалізації, характеризує найвищий рівень життєвої вмотивованості людини [3, с. 320], коли найвищі почуття доповнюються реалізацією розумових здібностей, спонтанністю дій та відкритістю світу. Щоб домогтися самоактуалізації треба знайти себе, виявити свої захисти і відшукати у собі сили здолати їх [7, с. 114].

Зазвичай велику роль відіграє минуле людей – ті чи інші ситуації, в яких проходило життя, які виховували чи травмували, переживалися чи осмислювалися. Отож у кожній особі виробилися свої фіксовані установки, які так чи інакше формовивляються, характеризують її готовність до діяльності за відповідних умов і у певному напрямку. Установки – першопричина, або енергетична складова потреб, а останні – мотиваційне підґрунтя цінностей як єдність суб'єктивної оцінки, значущості і ситуації.

Для вивчення відмінностей у розвитку ціннісно-потребової сфери звичайних студентів та студентів-інвалідів нами використані методи тестування, бесіди і спостереження за діяльністю.

Тестування проводилося з допомогою модифікованої методики Е.Б. Фанталової, “вивчення мотивації і внутрішньоособистісних конфліктів” [4, с. 391], методика “ціннісні орієнтації” М. Рокича [4, с. 637].

Загальна характеристика вибірки. В дослідженні, яке проводилося у 2000-2002 роках, взяло участь 60 студентів віком від 17 до 20 років (1-й та 2-й курси соціально-гуманітарного факультету ВФ ВМУРоЛ “Україна”). З цієї кількості студентів було створено дві групи: до першої увійшли студенти з обмеженими можливостями (з неявними ознаками фізичних дефектів та різних нозологій захворювань), до другої – студенти норми. Всі обстежувані були учасниками тренінгових корекційних груп – змішаних, або відібраних за критерієм особливих потреб.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ, ЇХ АНАЛІЗ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ

Система цінностей характеризує основу ставлення особистості до світу, інших людей, самої себе і водночас, як змістова сторона спрямованості, є ядром її мотиваційно-потребової сфери. Становлення цієї системи розпочинається в ранньому юнацькому віці та безпосередньо пов'язане з професійним, особистісним і життєвим самовизначенням людини, пошуком нею місця у життєвому просторі суспільства.

Діагностичні дослідження дали змогу з'ясувати, які цінності є в обстежуваних найбільш і найменш значимими, які життєві бажання найбільше внутрішньо прийнятні і якими, власне, способами вони їх задовольняють. Відповідно до рангування системи цінностей, за методикою М. Рокича, перша виборка (студенти з особливими потребами) вибирала такі цінності як:

список А – здоров'я, наявність хороших вірних друзів, любов, щасливе сімейне життя;

список Б – непримиримість до недоліків у собі та в інших, широта поглядів (вміння зрозуміти альтернативну позицію, їхні переконання, звички), успішність у соціальних справах (працелюбовство, продуктивність у роботі).

Друга виборка – студенти норми обрала:

список А – здоров'я (фізичне та психічне), любов (духовна та фізична близькість з коханою людиною), щасливе сімейне життя, свобода (самостійність, незалежність у судженнях);

список Б – непримиримість до недоліків у собі та в інших, виняткові вимоги (вишукані вимоги до життя і високий рівень домагань), акуратність, сміливість в обстоюванні своїх поглядів.

Отже, особистісні цінності – це система своєрідних відносин людини зі світом, що консервувалася як трансформований досвід окремої соціальної спільності (у нашому випадку – студентства). Так, підгрупа дівчат з особливими потребами надає переваги інтимно-особистісним цінностям, тобто теплим почуттям, коханню та прив'язаності, відчуттю захищеності, тоді як фізично здорові дівчата більше цінують соціальні досягнення – належність до групи, контакт з оточуючими, спілкування. Хлопці з особливими потребами на перше місце ставлять такі цінності як активне діяльне життя, здоров'я, пізнання, життєва мудрість, а хлопці з групи норми надають перевагу здоров'ю, любові, коханню, розвитку.

Ціннісні орієнтації – це свідоме відтворення вартісних властивостей об'єкта. Вони породжують внутрішнє напруження, яке актуалізує бажання, наміри, інтереси, діяльні взаємостосунки з оточенням. Подібність цінностей у різних вибірках вказує на винятковість соціального контексту у їх формуванні. Відмінності вибору спричинені різним вихованням і соціальним досвідом студентів. Зокрема, статистичне порівняння результатів обох вибірок за критерієм Стьюдента виявило істотну

відмінність між такими цінностями (список А) як наявність хороших вірних друзів (8) ($t= 4,96$ при $p=0,05$); розваги (приємне необтяжливе проведення вільного часу, відсутність обов'язків) (13) ($t=3,27$ при $p=0,05$); матеріально забезпечене життя (відсутність матеріальних труднощів) (7) ($t=2,2$ при $p=0,05$); суспільне визнання, щастя інших (добробут, розвиток і вдосконалення оточуючих, усього народу, людства в цілому) (16) ($t=2,01$ при $p=0,05$). Статистичне порівняння результатів цінностей із списку Б за цим самим критерієм показало відмінність у розвитку таких цінностей: виняткові вимоги (3) ($t=3,5$ при $p= 0,001$); незалежність, можливість діяти самостійно (6) ($t=2,45$ при $p =0,05$), непримиримість до недомог у собі та в інших (7) ($t=2, 3$ при $p=0,05$), успішність у справах (17) ($t= 2,6$ при $p=0,05$).

Для дослідження неусвідомлених ціннісних орієнтацій нами використана модифікована методика О.Б. Фанталової, що передбачає попарне порівняння цінностей між собою. Відтак, відштовхуючись від суб'єктивної значущості чи доступності тієї чи іншої життєвої сфери, можна говорити про наявність у студентів внутрішнього конфлікту чи вакууму у відповідному аспекті життя. Так, якщо рейтинг певної сфери “за значущістю” був вище рейтингу тієї ж сфери “за доступністю” на вісім і більше одиниць, то це вказує на наявність конфлікту в системі цінностей; якщо ж рейтинг окремої сфери “за значущістю” виявляється нижчим за рейтинг тієї ж сфери “за доступністю” на вісім і більше одиниць, то варто констатувати дію на життєактивність особи її внутрішнього конфлікту [4, с. 391].

У роботі досліджувалися такі показники життєвої сфери студентів: 1) домогтися визнання, 2) розвивати свої сили та здібності, 3) здоров'я, 4) бути зрозумілим іншими, 5) любов, 6) праг-

нення до нового і невідомого, 7) рівність у взаємовідносинах, 8) відчуття захищеності, 9) вміти заробляти на життя, 10) взаєморозуміння з батьками, 11) матеріальне забезпечення, 12) духовні цінності (книги, мистецтво, музика), 13) допомагати іншим, 14) можливість реалізувати себе, 15) потреба у дружбі, 16) свобода і незалежність, 17) кар'єра та успіх, 18) гуманні взаємини між людьми.

Результати дослідження системи цінностей подані на **рис. 1 і 2**. Середні особистісні профілі були побудовані внаслідок індивідуальної діагностики життєвих сфер за критеріями значу-

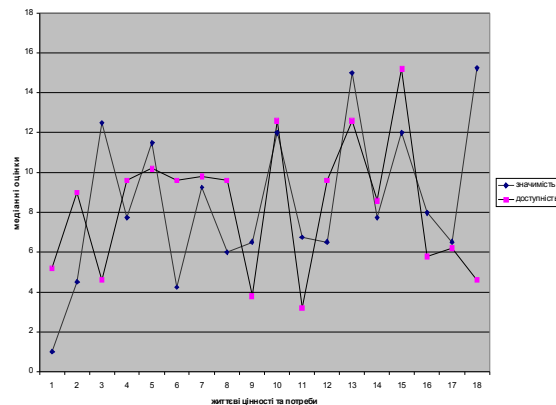

Рис. 1.
Середні профілі системи цінностей та потреб у студентів з обмеженими можливостями

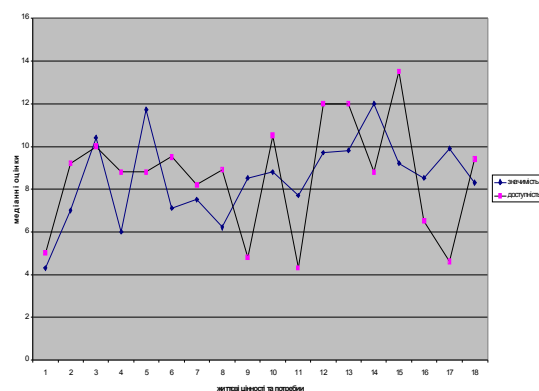

Рис. 2.
Середні профілі системи цінностей та потреб у студентів норми

щості й доступності та передбачали підрахування медіанних оцінок розподілу кожної із цінностей. Так, із *рис. 1* видно, що найбільш вагомими цінностями для студентів з особливими потребами є гуманні відносини між людьми, намагання допомагати іншим, здоров'я та любов (кохання). До найменш значимих можна віднести такі: домогтися визнання, розвивати свої сили та здібності, прагнути до нового і невідомого, влаштувати кар'єру й досягнути успіху, повно реалізувати себе в суспільному житті.

Із *рис. 2* випливає, що найбільш значущими цінностями для 2-ї групи студентів є такі: можливість реалізувати себе, кохання, кар'єра та успіх, матеріальне забезпечення, а серед найменш престижних вибрані: вміти заробляти на життя, домагатися визнання, бути зрозумілим іншими, відчувати свою захищеність, допомагати іншим, бути носієм духовних цінностей. Отож система цінностей обох груп студентів має певні відмінності. Однак це не заважає продуктивній співпраці, порозумінню між ними, хоча іноді можуть виникати конфліктні ситуації у спілкуванні. Про це також свідчать результати бесід та спостережень за студентами обох груп.

Одночасно нами проводилося вивчення внутрішніх конфліктів студентів, про наявність яких свідчило переважання значущості ціннісно-потребової

сфери над її доступністю на вісім і більше балів. Однозначно встановлено, що у студентів з особливими потребами найбільш конфліктним сегментом їхньої життєдіяльності є налагодження гуманних відносин між людьми, зокнайперше позиція по осі Х (18), здоров'я (3), допомога іншим (13). Для студентів норми такий конфліктний сегмент становлять інші параметри: кар'єра та успіх (10), кохання (5), матеріальне забезпечення (11), уміння заробляти на життя (9). Причому безконфліктною зоною для першої групи студентів виявляється взаєморозуміння з батьками (10), для студентів норми – здоров'я (3).

Щодо вивчення внутрішніх вакуумів, то, за даним Е.Б. Фаталової, вакуум у системі цінностей спостерігається тоді, коли суб'єктивний рейтинг за шкалою "доступність" випереджає рейтинг тієї самої сфери за шкалою "значущість" на вісім і більше балів. Простір такого вакууму характеризується тим, що не потребує активності, цілеспрямованості, спроможний спричинити негармонійний розвиток особистості. У цьому контексті конфлікти зони переживаються як фрустраційні та стресові стани, коли у внутрішньому світі особи відсутнє відчуття благополуччя, душевного спокою, а владарюють психічні розлади (наприклад, депресія).

Аналіз вакуумів та конфліктних сфер поданий у *табл. 1*.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика ціннісно-потребової сфери студентів різних психофізичних категорій

	Студенти з обмеженими можливостями	Студенти норми
Зона вакуумів	1. Потреба у дружбі. 2. Намагання розвивати свої сили та здібності. 3. Прагнення до нового та невідомого.	1. Потреба у дружбі. 2. Потреба у допомозі іншим. 3. Потреба у духовних цінностях.
Зона конфліктів	1. Гуманні відносини між людьми. 2. Здоров'я. 3. Бажання допомагати іншим.	1. Кар'єра та успіх. 2. Любов, кохання. 3. Матеріальне забезпечення. 4. Вміння заробляти на життя.
Зона спокою	1. Рівність у взаємовідносинах. 2. Взаєморозуміння з батьками. 3. Можливість реалізовувати себе. 5. Кар'єра та успіх.	1. Здоров'я. 2. Рівність у взаємовідносинах. 3. Гуманні відносини між людьми. 4. Намагання домогтися визнання.

Таблиця 2

Аналіз вакуумних зон за виділеними блоками
для студентів з обмеженими можливостями

№ бло-ка	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
1			V													v		
2	V*	V*				V*								V*				
3					V							V*			V*			
4								V*					v					v
5									v		v						v	

V*- вакуумна зона, V-конфліктна зона

Ставлення особистості до себе, виникаючи як результат діяльності само-свідомості, – одна з фундаментальних властивостей, котра істотно впливає на формування змістової структури і прояву цілої низки інших психічних особливостей людини. Адекватно усвідомлюване і послідовне у часі емоційно-ціннісне самоставлення становить центральну ланку внутрішнього світу особи, яка забезпечує її єдність і цілісність, погоджуючи й упорядковуючи привласнені ціннісні особистості щодо самої себе (10).

Для узагальнення результатів дослідження запропоновані нами цінності були виокремлені і розподілені на такі блоки: соціальні (міжособистісний), самовираження, духовні, гуманні, матеріальні. До першого блоку (“Соціальний”) віднесені такі життєві сфери: бути зрозумілими іншими (4), рівність у взаємовідносинах (7), взаєморозуміння з батьками (10), свобода і незалежність (16); до другого блоку (“Самовираження”) – бажання домогтися визнання (1), розвивати свої сили і здібності (2), прагнення до нового і невідомого (6), можливість реалізувати себе (14); до третього блоку (“Інтимно-особистісний”) – любов (5), духовні цінності (12), здоров’я (3), потреба у дружбі (15); до четвертого блоку (“Гуманність”) – намагання допомагати іншим (13), гуманні відносини між людьми (18), відчуття захищеності (8); до п’ятого блоку (“Матеріальний”) – ма-

теріальне забезпечення (11), кар’єра та успіх (17), уміння заробляти гроші (9).

З даних **табл. 2** виходить, що у студентів першої групи конфліктними зонами є соціальний (№1) і матеріальний (№5) блоки. Вакуумною зоною, тобто такою, що не розвивається, є аспект самовираження. Іншими словами, виявлена низька значущість щодо визнання, кар’єри та успіху, прагнення до нового і невідомого, що впливає на зниження мотиву до самореалізації особистості.

Очевидно, проблематично визначити рівень самоактуалізації особистості кількісним показником. Проте, якщо немає внутрішньої потреби у розвитку своїх сил та здібностей, прагненні до нового і невідомого, ствердження себе, лідерства, активного способу життя, то можна констатувати недостатній рівень розвитку потреби у самореалізації. Загальною рисою, яка синтезує зазначені спонуки, є недостатнє опанування когнітивних умінь і навичок, себто неспроможність швидко адаптуватися в навколишньому середовищі, та незмога раціонально використовувати особистісні ресурси для розв’язання актуальних життєвих завдань.

Блок №3 відображає інтимно-особистісний пласт ціннісно-сміслової сфери людини (кохання, здоров’я, духовні цінності). За Е. Фроммом, це потреба у встановленні довірливих зв’язків та взаємовідносин зі світом, яка не повно реалізується у дівчат з особливими потребами. Крім того, дані

Таблиця 3

Аналіз вакуумних зон за виділеними блоками у студентів норми

№ бло-ка	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
1				V*						V*						v		
2		V*				V*								V				
3					V							V*			V*			
4								V*					V*					V*
5									v		v						V	

V*- вакуумна зона, V-конфліктна зона

табл. 2 підтверджують результати дослідження Д.В. Каширського щодо нехтування молоддю альтруїстичними цінностями та обстоювання її представниками своєї індивідуальності.

Для юнаків та дівчат у нормі нині найбільш значущими і водночас найменш доступним є кар'єра та успіх, матеріальний добробут, кохання. Отож їхні життєві цінності спрямовані на досягнення матеріального престижу, що істотно впливає на змістове наповнення духовного розвитку їх індивідуальності. У студентів з особливими потребами на передньому плані перебувають гуманні відносини між людьми, можливість допомоги іншим, здоров'я. Але при аналізі їхньої поведінки та під час корекційної роботи нами встановлено, що ці відношення переважно ґрунтуються на взаємодопомозі: я допомагаю іншим, щоб допомагали мені.

ВИСНОВКИ

1. Результати діагностичного обстеження студентів з особливими потребами за методикою М. Рокича статистично відрізняються від аналітичних результатів у студентів норми у їхніх ціннісно-потребових орієнтаціях, оскільки першим за списком А притаманні наявність хороших вірних друзів, потяг до розваг (приємне необмежене проведення вільного часу, відсутність обов'язків), намагання ошчасливити оточуючих та прагнення матеріально забезпеченого життя (відсутність фінансових

труднощів), а за списком Б – виняткові вимоги до життя (передусім високий рівень домагань), непримиримість до недоліків у собі та в інших.

2. За психодіагностичними результатами модифікованої методики О.Б. Фанталової у студентів з особливими потребами в ієрархії цінностей переважають гуманістичні вартості, здебільшого внаслідок спілкування з групою собі подібних, або спілкування тільки у межах сім'ї; у студентів норми домінують індивідуальні цінності, котрі спрямовані на кар'єру та утвердження індивідуальної соціальної вагомості.

3. У групі однолітків-студентів з особливими потребами формуються відносини на підґрунті допомоги та реалізації себе як людини, психологічно готової підтримати ровесників на тлі низького рівня активності в напрямку самовираження й самоактуалізації.

4. Процес формування цінностей особистості відображає характер її діяльності, опосередкований спілкуванням у різних сферах життєдіяльності, пов'язаний з реалізацією її різноманітних функцій та соціальних ролей переважно у значущих референтних групах.

5. Студенти з особливими потребами мало адаптовані до студентського середовища внаслідок істотних відмінностей у системі особистісних цінностей; проте проблему можна розв'язати з допомогою різних психологічних методів – консультування, бесіди, ділових ігор, різних видів групової паритетної роботи.

1. Гуманистическая и трансперсональная психология: Хрестоматия / Сост. К.В. Сельченко. – Мн.: Харвест, М.: АСТ, 2000. – 580 с.

2. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы. – СПб: Питер, 2000. – 312 с.

3. Леонтьев Д.А. Психология смысла: Природа, структура и динамика смысловой реальностью. – М., Мысль, 1999. – 440 с.

4. Леонтьев Д.А. От социальных ценностей к личностным: социогенез и феноменология ценностной регуляции деятельности // Вестник МГУ. – Сер.14. Психология. – 1996. – №4. – С. 15–23.

5. Маслоу А. Самоактуализация // Тексты / Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, А.А. Пузыря. – М.: Изд-во Моск. Ун-та, 1982.

6. Майорова С.Ф. Развитие ценностных ориентацией в процессе самореализации

личности // Динамика ценностных ориентацией в системе социалистического образа жизни: Межвуз. сб. науч. работ. – Л.: ЛГПИ, 1980.

7. Психология личности. Тексты / Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, А.А. Пузыря. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1982. – 416 с.

8. Фрейджер Р., Фейдимен Дж. Личность. Теории, эксперименты, упражнения. – СПб.: Прайм-Еврознак, 2001. – 375 с.

9. Фанталова Е.Б. Об одном методическом подходе к исследованию мотивации и внутренних конфликтов // Психологический журнал. – 1992. – Т.13, №1. – С. 54–63.

Надійшла до редакції 26.05.2003.

КНИЖКОВА ПОЛИЦЯ

Гуменюк О.Є.

Спонтанно-духовна організація Я-концепції універсума: Лекція. — Тернопіль: Економічна думка, 2003. — 40 с.

Висвітлюється ідея спонтанної активності людини через зміст принципів причинності – активності, саморозвитку та ієрархічності у теоріях З. Фрейда, А. Адлера, К. Юнга, А. Фурмана. Також обґрунтовується проблематика саморозгортання духовності за модульно-розвильної організації освітнього процесу. В цьому контексті детально аналізується центральна ланка зазначеного процесу – становлення спонтанно-духовної складової Я-концепції універсума під час обстоювання ним однієї із психодуховних форм самопізнання.

З питань придбання звертайтеся за телефоном у м. Тернопіль: (0352) 43-59-85.